

матеріали Міжнародної науково-теоретичної конференції, присвяченої 530-річчю першої писемної згадки про Дубенський замок. Дубно, 2022. С. 130–136.

11. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. 2-ге вид. перероблене та розшир. Київ: Критика, 2005. 584 с.
12. Костомаров М. І. Історичні твори. Автобіографія. Київ: Видавництво при Київському державному університеті, 1990. 736 с.
13. Грушевський М. С. Історія України-Руси: в 11 т. 12 кн. Т.8. ч.III. Київ: Наукова думка, 1995. 856 с.

Анна Березовська

ГОСПОДАРСЬКЕ ЖИТТЯ ЄВРЕЇВ БРАЇЛОВА У XVIII – XIX СТ.

Анотація. *Стаття висвітлює господарське життя єврейської громади Браїлова у XVIII–XIX століттях, зосереджуючись на розвитку торгівлі, ремесел та орендних відносин. Проаналізовано роль єврейських купців і ремісників у формуванні економічного середовища містечка та його інфраструктури. Показано внесок громади у перетворення Браїлова на важливий локальний торгово-ремісничий центр Поділля.*

Ключові слова: Браїлів, євреї, торгівля, ремесла, ярмарки, оренда, економіка, Поділля.

Anna Berezovska

ECONOMIC LIFE OF JEWS BY BRAILOV IN THE 18TH – 19TH CENTURIES

Abstract. *The article examines the economic life of the Jewish community of Brailiv in the 18th–19th centuries, focusing on the development of trade, crafts, and leasing practices. It analyzes the role of Jewish merchants and artisans in shaping the town's economic environment and infrastructure. The study highlights the community's contribution to transforming Brailiv into an important local trade-craft center of Podillia.*

Keywords: Brailiv, Jews, trade, crafts, fairs, leasing, economy, Podillia.

Поділля XVIII століття вимагало відновлення господарства після численних війн і руйнувань. Містечко Браїлів розташовувалося поблизу Коломийського шляху, а також попід містечко проходив великий торговий шлях у південно-західному напрямку [1, с. 24]. Місцева поміщицька економіка потребувала посередників для збуту зерна, худоби й ремісничих виробів на ринках. Із 55 новоутворених

єврейських кагалів на Брацлавщині у 1760-х р. один з найбільших знаходився у Браїлові і нараховував від 638 до 642-х осіб [2, с. 27]. З'являлись єврейські сім'ї купців, палатників (дрібних торговців) і ремісників, а також тих, хто орендував корчми та млини. Завдяки цьому євреї поступово закріпилися в економічному просторі містечка, виконуючи роль проміжних ланок між селом і містом. Вони скуповували у селян сільськогосподарську продукцію (хліб, худобу, льон, хмиз тощо) і перепродували її далі – на місцевому ринку чи в більших містечках Поділля.

Правове становище євреїв багато в чому визначалося відносинами з власником містечка. За часів Речі Посполитої місцевий магнат міг надавати євреям торговельні привілеї та угоди оренди: наприклад, дозволи вести торгівлю чи експлуатувати корчму або млин в обмін на регулярні платежі. Після другого поділу Польщі 1793 року Браїлів увійшов до складу Російської імперії й опинився в межах осілої (Поле осілої). Це означало, що євреї офіційно могли оселятися в містечку й вести торгівлю та ремісничу діяльність, хоча й за новими імперськими регламентами. Усе це створювало відносно стабільні умови для господарської активності єврейської громади.

Соціально-просторовий устрій Браїлова XVIII ст. був типовим для подільських містечок. Єврейський квартал формувався у центральній частині поселення поруч з торговельною площею та головними дорогами. Невеликі дерев'яні будинки купців і ремісників мали характерну конструкцію з трьома функціональними зонами. Частина будинку слугувала житлом для родини, друга – майстернею (де господар виготовляв чоботи, одяг, бочки та інші вироби), а з фасаду розташовувалася крамниця або прилавок для продажу товарів. Така організація простору забезпечувала поєднання побутового, виробничого й торговельного життя в одному приміщенні – особливість, що стала характерною рисою господарського обличчя Браїлова XVIII – початку XIX ст.

З формуванням громади торгівля стала головною сферою її економічної діяльності. Єврейські купці Браїлова діяли як посередники між селянами та містечком: скуповували урожай, худобу, льон, хмиз і реманент у довколишніх селищах і постачали їх на ярмарки та до крамниць. Вони також забезпечували зберігання товарів і облік угод, брали участь у грошовому обігу регіону, часто виконуючи функції кредиторів – видавали позики селянам та іншим купцям.

У XIX столітті у Браїлові зросла кількість торгових закладів. Єврейські підприємці торгували найрізноманітнішими товарами: сукно, панчохи, ковпаки, гарнітура, хустки, стрічки, тафта, російські пестряди різних кольорів, бакалія, риба, сіль, мотузки, тютюн і смола. В основному крам завозився з відомого торговельного єврейського містечка Бердичева [2, с. 32]. Євреї орендували 4 винокурні за 23000 злотих. Сидка вина відбувалась в 13 невеликих казанах. З чотирьох спеціальних затерів орендарі отримували 60 кварт пінного вина [2, с. 31]. Важливо, що значна частина торгового прибутку євреїв

вкладалася у місцевий розвиток. Зокрема, існував так званий «коробочний збір» – спеціальний податок з торговців, що йшов на благоустрій Браїлова: за ці гроші мостили бруківку на площах, ремонтували дороги, будували школи та громадські будівлі. Таким чином купці не лише збагачували власні крамниці, а й забезпечували фінансове підґрунтя міського господарства.

Особливе значення для економічного життя містечка мали ярмарки, що проводилися чотири рази на рік. Перший – на похвалу Пресвятої Богородиці, другий – на Петра і Павла, третій – на Різдво Пресвятої Богородиці, четвертий – на святого Миколая [2, с. 32].

На ярмарки приїжджали селянські господарства, ремісники та купці з довколишніх районів – з Вінниці, Літина, Бару, Кам'янця-Подільського і навіть із західних повітів (зокрема з Волині). Торги тривали по кілька днів і забезпечували основні потоки товарів у всьому регіоні Поділля.

Єврейські купці Браїлова відігравали на ярмарках провідну роль. Вони скуповували на ярмарках зерно, худобу, олію, вовну та інші сільгосппродукти, а також заготовляли галантерею, скло, металевий реманент і тканини на продаж. Єврейські ярмаркові дилери надавали іншим торговцям позики («вексельні позики»), вели картотеки замовлень і облік угод, обмінювали валюту – фактично виконуючи функції банкірів і бухгалтерів. У результаті саме вони «контролювали» найголовніші напрями ярмаркової торгівлі. Отримані на ярмарках прибутки переважно акумулювалися в громадських касах та інвестувалися у розвиток громади: наприклад, громада витратила ці кошти на релігійні потреби, утримання шкіл та реконструкцію інфраструктури містечка.

Ремесло та промислова діяльність теж були важливою підвалиною економічного життя. Майже кожна єврейська родина вміла кілька ремесел або мала власну майстерню. У Браїлові надзвичайно поширеними були шевські та кравецькі майстерні: шевці виготовляли взуття (чоботи, черевики) й інші шкіряні вироби, а кравці шили пальта, пояси, одяг з сукна та грубої тканини. Ремісники-бондарі робили бочки, діжки і барила, ткацькі майстри ткали постільну та господарську тканину, а столяри й теслярі виготовляли меблі, вози й дерев'яні будівельні конструкції. Окрім того, у містечку були майстри металоплавильних і ювелірних ремесел: вони випускали господарські вироби з міді, виготовляли скобу і полонені замки, обробляли срібло та інші метали для побуту.

У другій половині XIX ст. традиційні ремісничі майстерні доповнили невеликі промислові підприємства. Декілька єврейських родин володіли шкіряними чинбарнями, де переробляли шкіру на кінці тканини, пояси, сумки та парасолі. В околицях працювали млини, які мололи зерно, а також олійниці – пристрої для віджимання олії з насіння. Єврейські ремісники володіли пилорамами і лісопильнями, де розпилювали деревину для будівництва та виготовлення меблів. В місті діяли навіть два невеликі мідеплавильні заводи – цехи, що

плавили бронзу і мідь, випускаючи дзвони, посуд і кухонне начиння. Продукція браїлівських майстрів мала добру славу: шкіряні куртки, чоботи, гаманці та столярні вироби експортувалися не лише на місцеві ярмарки, а й продавалися в більші міста Поділля (Кам'янець, Вінницю) та Півдня імперії (до Одеси й інших губерній).

Поряд із ремеслами в Браїлові активно розвивалася аптечна справа. Декілька євреїв ставали фармацевтами – відкривали власні аптеки, виготовляли й продавали ліки, а в окремих випадках навіть займалися лікуванням. Це забезпечувало громаду ще одним джерелом доходів та послуг: аптекарі купували сировину, розлічувалися з торговцями і вели банківські книги, що також було важливо для місцевої економіки.

Особливе місце в економічному житті займали орендарські угоди. Багато ремісників і купців одночасно працювали орендарями корчем, шинків та млинів у навколишніх поміщицьких маєтках. Для землевласників здавати такі об'єкти в оренду євреям було вигідно: орендар сплачував власникові фіксований капітал (так звану оренду) за право торгувати спиртними напоями чи молоти зерно. Наприклад, деякі браїлівські купці спеціально орендували поміщицькі корчми, де реалізовували самогон, пиво і хлібні питні вироби – це давало їм стабільний дохід. Водночас орендарі несли ризики господарювання (реставрація, сезонні кризи) і вели бухгалтерію. Така система капіталів і концесій забезпечувала взаємну вигоду: містечко отримувало гарантовані платежі від орендарів, а самі євреї – можливість займатися прибутковим бізнесом, який формував їхню економічну роль у громаді.

До кінця XIX століття єврейська громада Браїлова зайняла провідні позиції в міській економіці. Напередодні XX століття євреї становили близько 60 % населення містечка, утримуючи більшість торгових лавок, ремісничих майстерень, трактирів, пивних закладів і аптек. Саме на їхні крамниці та виробництво припав основний об'єм міського товарообігу. Збереження й розвитку міського середовища теж значною мірою залежали від них: наприклад, після великої пожежі 1858 року, у якій згоріло 65 будинків та постраждало близько 100 чоловік [1, с. 32], єврейські купці й ремісники спільними зусиллями реконструювали центр містечка. Вони вимостили каменем ринкову площу, розширили вулиці, спорудили громадську лазню, влаштували водовідведення і дренажні канали. Це суттєво покращило санітарний стан і привабливість Браїлова для купців і мандрівників. Витрати єврейської громади в 1895–1899 рр. складали 2520 карбованців. Кошти розподілялись наступним чином: ремонт доріг – 300 карбованців, утримання в чистоті брукованих доріг – 300 карбованців, освітлення вулиць – 200 карбованців, утримання поштово-телеграфного відділення – 300 карбованців, поліцейських десятських – 400 карбованців, пожежного обозу – 200 крб, єврейських лазень – 150 крб, синагоги і школи – 325 крб, цвинтарі – 200 крб,

метричних книг – 8 крб, господарства міської управи – 78 крб [3, арк. 125].

Велика участь єврейської громади в торгівлі, ремеслах і благоустрої зробила її невід'ємною частиною господарського життя міста. У «золотий вік» кінця XIX століття браїлівські євреї фактично формували соціально-економічний ритм містечка. Вони забезпечували провідні торговельні зв'язки, вкладали капітал у виробництво й інфраструктуру, стимулювали розвиток міського ринку. Таким чином, історія господарського життя євреїв у Браїлові XVIII–XIX ст. є прикладом того, як активна економічна діяльність громади сприяла процвітанню цілого поселення та залишила помітний слід у локальній історії.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Слободенюк Н. П. Історія творена людьми. Вінниця: ТВОРИ, 2023. 352 с.
2. Смірнов М. Браїлів: погляд крізь століття. Вінниця: ФОП Рогальська І. О., 2016. 460 с.
3. ДАВіО. Ф.Д-301. Оп.1. Спр.14. Арк.125.
4. Найман О. Я. Історія євреїв України. Київ: Ін Юре, 2003. 496 с.
5. 100 єврейських містечок України: історичний путівник / В. Лукін, О. Соколова, Б. Хаймович. Вип.2 : Поділля. 2000. 704 с.

Олексій Рога

АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНІ ЗМІНИ ПОДІЛЛЯ У СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVIII – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIX СТ.

Анотація. У статті проаналізовано процес трансформації адміністративно-територіального устрою Поділля після його включення до складу Російської імперії внаслідок поділів Речі Посполитої (1793, 1795 рр.). Досліджено етапи від тимчасового Ізяславського намісництва до остаточного формування Подільської губернії (1797–1804 рр.) та її функціонування як стратегічної прикордонної території, включаючи наслідки польських повстань для системи управління.

Ключові слова: Поділля, Російська імперія, адміністративно-територіальний устрій, губернія, Кам'янець-Подільський, уніфікація, шляхта, 1793.